

УДК 373.21(045)

ШВИДКА Світлана Олександрівна,
кандидат педагогічних наук, доцент кафедри
дошкільної освіти, Черкаський національний
університет імені Богдана Хмельницького,
Україна
e-mail: svetfast@ukr.net

ПЕДАГОГІЧНІ АСПЕКТИ ПІДГОТОВКИ ДОШКІЛЬНИКІВ ДО НАВЧАННЯ ГРАМОТИ

***Анотація.** Досліджено актуальну проблему підготовки дошкільників до навчання грамоти. Автором проаналізовано зміст, мету і завдання навчання дітей грамоти. Основоположим науковим підґрунтям цього процесу автор уважає українську дошкільну лінгводидактику (А. М. Богуш). Підкреслено важливість узаємозв'язку розвитку усного і писемного мовлення дітей. Одним із важливих напрямів роботи з дошкільниками в даному аспекті автор уважає підготовку рук дитини до письма, у зв'язку з чим у статті зазначається ефективність ігрової діяльності й пропонується комплекс відповідних ігор.*

***Ключові слова:** дошкільний вік; мовлення; письмо; навчання грамоти; лінгводидактика; готовність руки дитини до письма; ігрова діяльність.*

Постановка проблеми. Нині в умовах становлення й розвитку незалежної України все більшого значення набувають питання формування нової особистості, створення умов для реалізації творчого потенціалу кожної конкретної дитини як справжнього суб'єкта життєдіяльності. Для реалізації новітніх начал, що започатковані в нашій державі, потрібні люди, які творчо мислять, здатні створювати культурні цінності, жити за законами культури, розвивати її. Тому формування освіченої, творчої особистості є одним із першочергових завдань реформування освіти у країні. Мовленнєва ж компетентність є одним із важливих показників особистості.

Актуальність вищезначеної проблеми зумовлюється пріоритетними напрямками Національної доктрини розвитку освіти України у ХХІ столітті, Законів України «Про освіту», «Про дошкільну освіту», «Комплексними заходами щодо всебічного розвитку і функціонування української мови», спрямованими на модернізацію дошкільної освіти, оновлення змісту, удосконалення форм, методів і технологій навчання дітей рідної мови, розвитку культури мовлення й мовленнєвого спілкування. Тому навчання грамоти дітей є одним із основоположних завдань дошкільної освіти.

Специфіка даної вікової категорії (дошкільне дитинство) вимагає особливих підходів у реалізації завдань навчання й виховання. Зокрема, особливим є підбір відповідних форм і методів. Оскільки ігрова діяльність є провідною для дітей дошкільного віку, доцільно застосовувати саме ігрові методики в навчанні грамоти. У процесі різнопланового спілкування в ігровій діяльності дитина пізнає природний, предметний і соціальний світ у його цілісності й різноманітності, формує і розкриває свій власний внутрішній світ, свій образ «Я» засвоює і створює культурні цінності, виступає при цьому активним суб'єктом взаємодії.

Аналіз останніх публікацій. Питання мовленнєвої компетенції дітей дошкільного віку представлені у працях А. М. Богуш, М. С. Вашуленко, Н. В. Гавриш, О. Л. Кононко, К. Л. Крутій та ін. Навчання грамоти дітей в ігровій діяльності досліджують В. Г. Захарченко, Б. Ф. Контаугене, Н. В. Савінова та ін. Вплив гри на розвиток дитини вивчають Л. В. Артемова, А. К. Бондаренко, Г. І. Григоренко, Р. І. Жуковська, Т. О. Маркова, Д. В. Менджерницька, О. І. Сорокіна, О. П. Усова, Г. С. Швайко, К. І. Щербакова та інші.

Мета статті – виявити та обґрунтувати педагогічні аспекти підготовки дошкільників до навчання грамоти.

Виклад основного матеріалу. Усебічний розвиток особистості є основою всієї системи освіти, де мовлення посідає особливе значення. Мова виконує ряд основоположних функцій людської життєдіяльності (номінативну, комунікативну, ідентифікаційну, експресивну, гносеологічну, мислетворчу, естетичну, культуротворчу). Через мову і мовлення людина формує й виражає свої думки, узаємодіє з зовнішнім світом, пізнає його багатоманіття.

Мовлення людей залежно від різних умов набуває своєрідних особливостей. Відповідно до цього виокремлюють різні види мовлення: внутрішнє й зовнішнє; невербальне і звукове; усне і письмове. Оволодіння мовленням здійснюється на стихійному і педагогічно організованому рівнях, яке розпочинається з навчання дітей грамоти. Досліджуючи процес оволодіння мовою М. С. Вашуленко зазначає, що навчання грамоти передбачає формування в дітей елементарних навичок читання і письма. Оскільки українське письмо є звуко-буквеним, то засвоєння початкових навичок читання й письма (викладання слів із букв розрізної азбуки) полягає в умінні перекодовувати букви в позначувані ними звуки і, навпаки, перекодовувати звуки мовлення та їх комплекси – склади і слова – в умовні графічні знаки – букви (друковані або рукописні) [1, с. 33–34].

Ці процеси протікають успішніше, якщо підготовку до навчання грамоти розпочинати в період дошкільного дитинства.

Досліджуючи методику розвитку рідної мови дітей дошкільного віку А. М. Богуш зазначає, що ця наука зазнала істотних змін, передусім, за своєю сутністю, що й зумовило її назву – українська дошкільна лінгводидактика [2, с. 12]. За визначенням ученої, об'єктом української дошкільної лінгводидактики є навчально-мовленнєва діяльність дітей у закладі дошкільної освіти, тобто організований, цілеспрямований процес застосування мови для передавання й засвоєння суспільно-історичного досвіду, оволодіння суспільними способами дій із метою спілкування та планування діяльності; предметом є процес розвитку мовлення дітей і навчання їх рідної мови на різних етапах дошкільного дитинства; метою ж є відтворення, усебічне і глибоке пізнання предмета, вивчення його істотних і закономірних зв'язків [там само, с. 15]. Тому підготовка дітей дошкільного віку до навчання грамоти в повній мірі може базуватися на концептуальних засадах української лінгводидактики.

Цілеспрямована підготовка до навчання грамоти, формування елементарних знань про мову, підкреслює І. С. Марченко, підвищують рівень її довірливості та усвідомленості, що, у свою чергу, впливає на загальний мовленнєвий розвиток, підвищення мовленнєвої культури дітей [3, с. 11]. Тому необхідний двобічний зв'язок між процесом розвитку мовлення й підготовкою до навчання грамоти.

Важливо усвідомити сутність і взаємозв'язок писемного й усного мовлення. Учені зазначають, що читання й письмо є аналітико-синтетичним процесом, який включає звуковий аналіз і синтез елементів мовлення [3, с. 11]. Розуміючи психофізіологічну структуру читання можна визначити його початковий етап, який включає зорове сприймання, розрізнення й упізнавання букв. Наступний етап – це співвіднесення букв із відповідним звуками і відтворення звуковимовного образу слова, його прочитання. Заключний етап – розуміння прочитаного. Крім цього читання здійснюється на основі взаємодії двох рівнів: сенсомоторного (звуко-буквений аналіз; утримання отриманої інформації; смислові здогадки; порівняння) і семантичного (розуміння значення і смислу інформації).

Процес письма є набагато складнішим, має багаторівневу структуру і включає велику кількість операцій: аналіз звукового складу слова; переведення фонем у графеми, тобто в зорові схеми графічних знаків із урахуванням просторового розміщення їх елементів; перекодування зорових схем букв у кінетичну систему послідовних рухів, необхідних для запису.

У контексті нашого дослідження важливо з'ясувати психологічні передумови письма: сформованість (або збереженість) усного мовлення, довільне володіння ним, здібність до аналітико-синтетичної мовленнєвої діяльності; формування (або збереженість) різних видів сприймання, відчуттів і знань, їх узаємодії, а також просторового сприймання й уявлень, а саме: зоро-просторового і слухо-просторового гнозису, сомато-просторових відчуттів, знання й відчуття схеми тіла, «правого» і «лівого»; сформованість рухової сфери – тонких рухів, предметних дій, тобто різних видів рухової активності, рухливості, переключення, стійкості; формування в дітей абстрактних способів діяльності, що можливе при поступовому переводі їх дій із конкретними предметами до дій із абстракціями; сформованість загальної поведінки – регуляції, саморегуляції, контроль за діями, наміри, мотиви поведінки [3, с. 13].

Оскільки провідною діяльністю дитини дошкільного віку є гра, важливо майстерно обирати саме ігрові форми роботи для підготовки дитини до навчання грамоти. За визначенням учених, гра – це діяльність, у якій дитина спочатку емоційно, а потім інтелектуально засвоює всю систему людських узаємин [4, с. 218]. Саме у грі дитина отримує свій перший життєвий досвід, розвивається її сприйняття, мислення, увага, уява, формуються особистісні риси (цілеспрямованість, наполегливість, відповідальність), гра є активним мотиватором до пошукової діяльності.

Існують різні класифікації ігор, що дає вихователю широкі можливості для їх застосування. На думку Т. І. Поніманської, одна з найдетальніших класифікацій ігор запропонована Катрін Гарвей:

- ігри з рухами і взаємодією (відображають надлишок енергії та емоційний настрій дітей);
- ігри з предметами (починаються з маніпуляції, далі – практика і тренування до повного вдосконалення);
- мовні ігри (створення дітьми римованих творів, які не мають точного смислового змісту, – пісеньок, лічилок, приказок, жартів);
- ігри із соціальним матеріалом («драматичні» або «тематичні»);
- ігри за правилами, заданими дорослими;
- ритуальні ігри (засновані на рухах, ігрових предметах, мові, соціальній умовності) [5, с. 312].

Ігрова діяльність тісно взаємопов'язана з пізнанням дитини дошкільного віку. Досліджуючи цю особливість, О. Ноздрова зазначає, що гра виступає інструментом розв'язання суперечностей між характером мотивації, пізнавальною спрямованістю особистості дитини та об'єктивною необхідністю оволодіння новим знанням, між сприйняттям явищ й усвідомленням їх як наукових фактів, між знаннями, які вже є, і тими, що мають бути, між усвідомленням одиничного і загального, елементарного і систематичного [6, с. 8].

З метою впровадження гри в життя, виховну і навчальну діяльність дошкільників О. Майструк виокремлює умови розвитку дітей дошкільного віку засобами гри: застосування в педагогічному процесі великого спектру ігор; збагачення життєвого досвіду дітей знаннями і враженнями за допомогою гри; спрямування гри має відбуватися обережно і тактовно; уміння організувати самостійну діяльність та активність дітей в ігровому середовищі; відтворення умов для індивідуальних і колективних ігор; правильний відбір ігор, іграшок та ігрового обладнання [7, с. 109].

Саме на вищезначені види діяльності та особливості їх організації необхідно спрямовувати основну роботу з підготовки дитини в ЗДО до навчання грамоті, орієнтуючись, зокрема, на досвід упровадження авторських ігрових методик (Т. О. Піроженко [8], Л. В. Шелестова [9]).

Одним із важливих напрямів роботи з дошкільниками в даному аспекті є підготовка рук дитини до письма. Як показують наукові дослідження, на розвиток усного і писемного мовлення дітей (артикуляція, готовність руки дитини до письма, працездатність кори головного мозку) великою мірою впливає ступінь сформованості тонких рухів пальців рук. Ось чому важливо з раннього дитинства тренувати пальці, кисті рук дитини.

У дошкільному віці слід виконувати з дітьми такі ігрові види роботи, що сприяють розвитку дрібних м'язів пальців і кистей рук:

- 1) ігри з пальчиками, які супроводжуються віршиками і потішками;
- 2) спеціальні вправи без мовленнєвого супроводу, що об'єднані в комплекс гімнастики для розвитку дрібної моторики рук, так звана пальчикова гімнастика;
- 3) ігри та дії з іграшками і предметами (розкладання круп, зерен, горішків; ігри з піском, манкою; складання різних фігур із паличок; нанизування намистин, кілець, гудзиків на нитку; одночасне складання лівою і правою рукою в коробку гудзиків; ігри з мозаїкою, дрібним будівельним матеріалом, конструктором; застібання і розстібання гудзиків, кнопок, гачків; зав'язування і розв'язування стрічок, шнурків, вузликів на мотузці; загвинчування і розгвинчування кришок банок і пляшечок);
- 4) образотворча діяльність (малювання олівцями і фарбами; розмальовки; обведення трафаретів; штриховки заготовок; ліплення з пластиліну, глини, солоного тіста; різноманітна робота з ножицями; виготовлення виробів із природного матеріалу).

Вищезначені ігрові вправи виконують ряд важливих завдань, а саме: розвиток руки і підготовка до оволодіння письмом; стимулювання розвитку мовлення; удосконалення слухового і зорового сприйняття, швидкості реакції; розвиток просторового, наочно-дієвого мислення, довільної і мимовільної уваги, здатності до зосередження; формування художнього смаку й емоційної виразності; розширення кругозору і словникового запасу дітей; формування початкових математичних уявлень; збагачення знань дітей про власне тіло і довкілля; розвиток емоційного інтелекту.

Висновки. Отже, розвиток дрібної моторики, підготовка руки дитини до письма є важливим аспектом мовленнєвого розвитку, навчання дитини грамоті. Це вимагає від вихователя оволодіння цілим рядом професійних компетенцій: здатність організовувати професійну діяльність на заняттях, яка передбачає: постановку доцільної та раціональної мети і завдань навчання; мотивацію спільної діяльності, планування, діагностування, прогнозування; уміння презентувати власні зразки виконання завдання; уміння застосовувати ефективні методи підготовки руки дитини до письма; спроможність пояснювати і застосовувати методику проведення підготовчих вправ із письма; уміння зацікавлювати і мотивувати дітей до навчально-творчої діяльності.

Список використаних джерел

1. Вашуленко М. С. Методика навчання української мови в початковій школі : навчально-методичний посібник [для студентів вищих навчальних закладів] / за наук. ред. М. С. Вашуленка. – Київ : Літера ЛТД, 2011. – 364 с.
2. Богуш А. М. Дошкільна лінгводидактика : Теорія і методика навчання дітей рідної мови : підручник / А. М. Богуш, Н. В. Гавриш / за ред. А. М. Богуш. – Київ : Вища школа, 2007. – 542 с.
3. Марченко І. С. Спеціальна методика розвитку мовлення (логопедична робота з корекції порушень мовлення у дошкільників) : навчальний посібник [для студ. вищ. пед. навч. закладів. Спеціальність : Корекційна освіта (логопедія)] / І. С. Марченко ; 3-тє вид., перероб. та доп. – Київ : Слово, 2015. – 307 с.
4. Вікова та педагогічна психологія : навч. посіб. / О. В. Скрипченко, Л. В. Долинська, З. В. Огороднійчук та ін. – Київ : Просвіта, 2001. – 416 с.
5. Поніманська Т. І. Дошкільна педагогіка : навчальний посібник / Т. І. Поніманська. – Київ : Академвидав, 2006. – 456 с.
6. Ноздрова О. П. Використання дидактичних ігор на уроках в початкових класах / О. П. Ноздрова // Наша школа. – 2005. – № 1. – С. 56–58.

7. Майструк О. Гра як засіб навчання і виховання дітей дошкільного віку / Ольга Майструк // Психолого-педагогічні проблеми сільської школи. – 2008. – Вип. 24. – С. 108–112.
8. Піроженко Т. О. Комунікативно-мовленнєвий розвиток дошкільника / Т. О. Піроженко. – Тернопіль : Мандрівець, 2010. – 152 с.
9. Шелестова Л. В. Вчимося читати : розвивальний посібник [для старших дошкільників] / Л. В. Шелестова. – Київ : Фенікс, 2006. – 264 с.
10. Хухлаєва О. В. Психологія розвитку і вікостна психологія : учебник [для бакалавров] / О. В. Хухлаєва, Е. В. Зыков, Г. В. Бубнова / под редакцией О. В. Хухлаевой. – Москва : Издательство Юрайт, 2014. – 368 с.

References

1. Vashulenko, M. (2011). *Methodology of teaching the Ukrainian language in elementary school: a methodological manual for students of higher educational institutions*. Kiev: Litera LTD (in Ukr.)
2. Bogush, A. (2007). *Preschool linguodidactics: Theory and methodology of teaching children of the native language*. Kiev: Vishcha shkola (in Ukr.)
3. Marchenko, I. (2015). *Special method of speech development (speech therapy work for correction of speech disorders in preschoolers)*. Kiev: Slovo (in Ukr.)
4. Skripchenko, O. (2001). *Age and pedagogical psychology*. Kiev: Prosvita (in Ukr.)
5. Ponimanska, T. (2006). *Preschool pedagogics*. Kiev: Akademvidav (in Ukr.)
6. Nozdrova, O. (2005). Use of didactic games in elementary classes. *Nasha shkola (Our school)*, 1, 56–58 (in Ukr.)
7. Maystruk, O. (2008). The game as a means of teaching and upbringing children of preschool age. *Psiholoho-pedagogichni problemi silskoi shkoli (Psychological-pedagogical problems of rural school)*, 24, 108–112 (in Ukr.)
8. Pirozhenko, T. (2010). *Communicative-speech development of preschooler*. Ternopil: Mandrivec (in Ukr.)
9. Shelestova, L. (2006). *Learn to read: Educational tutorial for senior preschoolers*. Kiev: Fenix (in Ukr.)
10. Khukhlaeva, O. (2014). *Psychology of development and age psychology*. Moscow: Izdatelstvo Yurayt (in Russ.)

Abstract. *SHVIDKA Svitlana Oleksandrivna. Pedagogical aspects of preparation of preschoolers for the study of literacy.*

Introduction. *The author investigates the actual problem of preparing preschoolers for the study of reading and writing. Preschool childhood is an important period of personality development. This period is favorable for the formation of the cognitive sphere of the child. The child moves from perception to mind. This is the period of active formation and development of speech. Speech plays an important role in the cognitive activity of the child. Therefore, it is necessary to create conditions for the development of speech, teaching of reading and writing. Based on an analysis of recent studies and publications, the author concludes that the problem is urgent.*

The purpose of the article is to explore the pedagogical aspects of preparing preschoolers to the study of a grammar.

Results. *The article analyzes the essence of the concept of "speech". It has two forms: oral and written. It is therefore important to teach children reading and writing. The preschool linguodidactics is considered by the author as the basis for teaching a grammar. The article presents the purpose, subject and tasks of preschool linguodidactics (by A. Bogush).*

The author analyzes the stages of teaching preschoolers of reading and writing. In the process of learning, the important task is to prepare the child's hands for writing. The article describes the importance of this direction of work.

The game is the main activity in the life of a preschooler. Therefore, the game is the main form of work with preschoolers. The author offers a set of game exercises to prepare the child's hands for writing.

The conclusion *of the article is the statement that the preparing the child's hands for writing is an important aspect of speech development. The effectiveness of this process depends on the professional competence of the educator.*

Key words: *preschool age; speech; writing; literacy training; linguodidactics; readiness of the child's hand to the writing; game activity.*

*Одержано редакцією 02.11.2017
Прийнято до публікації 10.11.2017*